

УДК 658.001.

Надія СІПРАВСЬКА

АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

***Резюме.** Статтю присвячено проблемі визначення чинників, що впливають на діяльність підприємств машинобудівної галузі та дослідження їхньої поведінки за умов нестабільної економіки. Досліджено теоретичні напрацювання в даному напрямі, проаналізовано основні проблеми, що виникають на сучасному етапі, та запропоновано шляхи їх подолання.*

***The summary.** The article is devoted to the problem of determination of factors influencing on enterprises of machine-building industry and research of their conduct subject at an unstable economy. Theoretical works are explored in this direction, analyzed basic problems which arise up on a modern stage and the ways of their overcoming are offered in this article.*

***Ключові слова:** чинники зовнішнього середовища, чинники внутрішнього середовища, чинники прямої дії, чинники непрямої дії, машинобудівна галузь.*

Постановка проблеми. Аналіз середовища зазвичай вважають початковим етапом стратегічного управління, тому що він забезпечує базу для визначення місії і цілей фірми та вироблення необхідної стратегії поведінки.

Підприємства різних галузей перебувають у тісній взаємодії з середовищем, саме тому вивчення впливу зовнішніх і внутрішніх чинників є актуальним питанням на сучасному етапі.

Метою даної статті є:

- виявлення чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на підприємство;
- дослідження теоретичних напрацювань у даному напрямку;
- проведення аналізу сучасного стану підприємств машинобудування;
- викладення проектних пропозицій для покращення діяльності підприємств машинобудівної галузі.

Аналіз останніх публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів досліджували фактори, що впливають на підприємство, для ефективної організації його діяльності й досягнення стабільного розвитку. Теоретичні напрацювання з дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність підприємств висвітлено у працях таких учених: І. Ансофф, З. Шершньова, В. Маркова, С. Кузнецова, Н. Корольова, А. Зуб, А. Люкшинова, М. Саєнко, О. Виханського, А. Петрова, Дж. Белла, Ф. Котлера, У. Ділла, А. Томпсона, Б. Вольдера та інших.

Більшість економістів розділяють фактори зовнішнього середовища на дві групи:

- фактори прямої дії;
- фактори непрямої дії.

Чинники прямої дії безпосередньо впливають на підприємство і відчують на собі вплив його діяльності. До цих чинників слід віднести постачальників, трудові ресурси, закони й установи державного регулювання, споживачів і конкурентів [5].

Чинники непрямої дії прямо не пов'язані з підприємством, однак вони створюють сприятливе або несприятливе оточення для його господарської діяльності, можуть впливати на довготермінові рішення. Оскільки можливих чинників макросередовища багато, доцільно буде розглянути чотири основних напрями (таблиця 1), аналіз яких називається PEST – аналіз (від слів political-legal – політико-правові, economic – економічні, sociocultural – соціокультурні, technological forces – технологічні фактори) [6, с.41].

Аналіз зовнішнього середовища допомагає контролювати зовнішні відносно підприємства чинники, отримувати такі важливі результати, як: час для розробки системи раннього попередження на випадок можливих загроз, час для прогнозування можливостей, час для складання плану на випадок непередбачених обставин і час на розроблення стратегій. Для цього необхідно визначити, де є підприємство, де воно має бути в майбутньому і що для цього потрібно зробити керівництву [2, с.22].

Таблиця 1

Фактори зовнішнього середовища непрямої дії

<p>Політико-правові чинники:</p> <ul style="list-style-type: none"> - урядова стабільність; - податкова політика і законодавство в цій сфері; - антимонопольне законодавство; - закони з охорони зовнішнього середовища; - регулювання зайнятості населення; - зовнішньоекономічне законодавство; - позиція держави відносно іноземного капіталу; - профспілки та інші групи тиску (політичного, економічного тощо) 	<p>Економічні чинники:</p> <ul style="list-style-type: none"> - тенденції валового національного продукту; - стадія ділового циклу; - відсоткова ставка і курс національної валюти; - кількість грошей в обігу; - рівень інфляції; - рівень безробіття; - контроль над цінами і заробітною платою; - ціни на енергоресурси; - інвестиційна політика
<p>Соціокультурні чинники:</p> <ul style="list-style-type: none"> - демографічна структура населення; - стиль життя, звичаї і звички; - соціальна мобільність населення; - активність споживачів 	<p>Технологічні чинники:</p> <ul style="list-style-type: none"> - затрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи із різних джерел; - захист інтелектуальної власності; - державна політика в області НТП; - нові продукти (швидкість оновлення, джерела ідей)

Основними характерними рисами зовнішнього середовища є:

1. Взаємозв'язок факторів – це рівень сили, з якою зміна одного чинника впливає на інші.
2. Складність, під якою розуміють значну кількість факторів, на які підприємство повинно реагувати, а також рівень варіативності кожного чинника.
3. Динамічність – швидкість, з якою відбуваються зміни в зовнішньому середовищі.
4. Невизначеність – відносна кількість інформації про середовище і впевненість у її точності.
5. Багато варіантів розвитку середовища – важко спрогнозувати дію чинників у стратегічному періоді.

Внутрішнім середовищем підприємства є чинники, що визначають його внутрішній стан, сильні і слабкі сторони [7]. Такі фактори формують довготермінову прибутковість або збитковість підприємства і перебувають під безпосереднім контролем керівників, власників та персоналу. До них відносять: виробничий потенціал підприємства, кадрово-управлінський потенціал, конкурентоспроможність продукції і конкурентний потенціал, організацію маркетингу і збуту, фінансовий стан, ефективність виробництва, стратегію, місію, організаційну структуру та культуру, організацію виробництва і праці, мотиваційні механізми, екологічність виробництва, соціальну ефективність, імідж підприємства тощо.

Аналіз внутрішнього середовища розкриває ті можливості, той потенціал, на який може розраховувати підприємство в конкурентній боротьбі в процесі досягнення власних цілей. Також даний аналіз дозволяє краще з'ясувати цілі підприємства, точніше сформулювати місію, визначити напрями діяльності [1].

Б. Вольдер виділяє такі найважливіші параметри, що аналізуються з точки зору підприємства [2, с.21]:

1. Персонал: структура персоналу за категоріями; дослідження динаміки використання персоналу; професійні якості персоналу за категоріями; клімат в організації; можливості зміни кадрового складу; вартість праці в абсолютному вимірі й у співвідношенні з вартістю персоналу в конкурентів.

2. Сфера виробництва: фактори виробництва; продукція, що виробляється.

3. Управління: якість, досвід роботи керуючого персоналу; управлінська ієрархія; інформаційні мережі; винагородження за працю; стосунки з керівними підрозділами.

4. Фінансова сфера: доступ компаній до ринків капіталу; стосунки з власниками коротко- і довготермінових капіталів; формування витрат і доходів; формування бюджету; здатність компанії отримувати дохід.

5. Якість виконуваних підприємством робіт (якість товару): якість обслуговування клієнтів; контроль за якістю; наявність унікальних властивостей товару або діяльності (конкурентна перевага).

6. Сфера розміщення: місце розташування підприємства; оцінка якості приміщень; доступ до необхідних ресурсів.

7. Маркетинг: асортимент продукції; наявність ринкових досліджень; організація збуту; наявність і форми реклами; ціноутворення; ступінь спеціалізації; частка ринку за продукцією.

8. Внутрішня політика: наявність і форми стратегічного управління; структура підприємства; престиж та імідж підприємства; наявність комунікацій із зовнішнім середовищем; системи контролю в рамках підприємства.

Попри значну кількість теоретичних напрацювань на тему вивчення впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на підприємство, недостатньо дослідженим є дане питання із урахуванням особливостей машинобудівної галузі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану зовнішнього середовища дозволить у подальшому визначити можливі шляхи розвитку підприємств машинобудування, вибрати оптимальний варіант поведінки на сучасному етапі.

Аналізуючи економічні чинники, особливу увагу слід звернути на один із найважливіших показників розвитку економіки та рівня трудової активності – валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва. Рівень ВВП України в 2009 р. скоротився відносно 2008 р. на 14%, тому відбулася втрата за рік об'єму ВВП на рівні 60 млрд.грн. За оперативними даними Міністерства економіки реальний ВВП за III квартал 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року зріс на 3,5%. Реальний ВВП за II квартал 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року зріс на 5,9%, номінальний ВВП за звітний період склав 262,4 млрд.грн. [10].

Обсяги виробленої промислової продукції за січень–листопад 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшились на 10,6%, зокрема, випуск промислової продукції на підприємствах переробної промисловості зріс на 13% [10].

У листопаді 2010 р. порівняно з жовтнем цього ж року загальний обсяг випуску промислової продукції зменшився на 2,2%. У переробній промисловості обсяги виробництва зменшилися на 2,2%, також зменшено виробництво у машинобудуванні (на 2,7%).

Промислове виробництво на підприємствах машинобудування за січень–листопад 2010 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року зросло на 33,5%. Зростання обсягів машинобудування зумовлюється збільшенням виробництва на підприємствах з випуску залізничного рухомого складу – у 1,4 раза, машин та устаткування для сільського й лісового господарства – на 71,4%, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва – на 41,4%, з виробництва апаратури для радіо, телебачення та зв'язку – на 20,6%, електричних машин та устаткування – на 24,5%, машин та устаткування для металургії – на 15,8%, автомобільного транспорту – на 15,6%. За січень–жовтень 2010 р. кількість прибуткових підприємств галузі склала 57,0% (торік – 52,6%).

На підприємствах промисловості зосереджено 31,7% загального обсягу інвестицій (у т. ч. на підприємствах переробної промисловості – 28,3%). У машинобудуванні зосереджено 2,7% від обсягу інвестицій серед галузей переробної промисловості.

Високі темпи зростання у 2010 році демонструє експорт продукції машинобудування (на 39,8 %). У вересні експорт наземних транспортних засобів зріс у 2 рази (відносно серпня), насамперед за рахунок поставки самоскидів КрАЗ у Російську Федерацію.

Закріплення позитивної динаміки у 2010 році остаточно засвідчило вихід економіки України з фази рецесії та перехід до фази активного відновлення виробництва. Причинами

пожвавлення виробництва стали не тільки покращення світової кон'юнктури, а і поступове покращення внутрішньої економічної ситуації.

Серед чинників, які впливали на діяльність підприємств машинобудівної галузі, можна виділити такі:

- Стимулюючі. Пожвавлення інвестиційної активності у країнах СНД;
- Стримуючі. Суттєве скорочення внутрішнього попиту на продукцію машинобудування, перш за все автомобілебудування через обмеження платоспроможності населення та корпоративного сектора, а також скорочення обсягів кредитування.

Для підтримки машинобудівної галузі в Україні уряд у 2009р. здійснив такі заходи [10]:

- відповідно до постанови Кабінету Міністрів кошти, що виділяються з держбюджету сільгоспвиробникам для закупівлі сільськогосподарської техніки, використовуються лише на придбання техніки вітчизняного виробництва;

- затверджено Форми договору на здешевлення кредитів, залучених для реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на технічне переоснащення підприємств вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу;

- схвалено Стратегію розвитку суднобудування на період до 2020 року та концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку кораблебудування на період до 2035 року;

- затверджено перелік суднобудівних підприємств, для яких запроваджуються заходи державної підтримки суднобудівної промисловості;

- схвалено ряд рішень про поповнення статутних фондів авіаційних підприємств;

- затверджено заходи щодо фінансового оздоровлення Харківського державного авіаційного виробничого підприємства та державного підприємства "Київський авіаційний завод "Авіант";

- затверджено ряд інвестиційних проектів, що реалізуються на підприємствах авіабудування та спрямовані на виконання експортних контрактів на суму 260 млн. гривень;

- затверджено ряд інвестиційних проектів, що реалізуються на підприємствах авіабудування, які фінансуються за рахунок коштів Стабілізаційного фонду;

- здійснювалася робота щодо закріплення коопераційних зв'язків підприємств авіабудування України та Російської Федерації.

В наш час машинобудування відіграє значну роль у створенні матеріально-технічної бази господарства і є основою економіки будь-якої країни. Машинобудування забезпечує комплексну механізацію й автоматизацію виробництва, бере участь у прискоренні науково-технічного прогресу, виготовляючи засоби виробництва для різних галузей народного господарства.

Попри значну важливість машинобудування для економіки України, його сучасний стан далекий від бажаного. За попередніми оцінками, зношення обладнання складає майже 70%, а через нестачу фінансових ресурсів дуже важко відновити виробничий потенціал галузі на основі використання інноваційних технологій і реалізації вітчизняних наукових розробок, розвитку наукомісткого машинобудування, забезпечення конкурентоздатності кінцевої продукції.

Для того, щоб змінити ситуацію, підприємствам необхідно провести модернізацію власних виробничих потужностей, що дозволить виготовляти високотехнологічні вироби і підвищити якість продукції та продуктивність праці. Однак більшість підприємств не зможуть здійснити такі заходи через відсутність достатніх коштів, бізнес-планів і стратегій розвитку.

У зв'язку з цим, уряд повинен докласти чимало зусиль для стимулювання інвестиційної діяльності в машинобудівній галузі. Необхідно надати підприємствам усі можливі податкові

пільги й суттєво знизити відсоткову ставку для отримання кредитів на проведення масштабних проектів з модернізації виробничих потужностей.

Потребує вирішення питання з відшкодуванням ПДВ, оскільки держава часто не виконує своїх зобов'язань через недосконалість законодавства, існування прогалин і неузгодженостей у податковому законодавстві. Перш за все, потрібно вдосконалити саму процедуру відшкодування ПДВ, використовуючи досвід Європейських країн. Слід внести зміни до законодавства, а саме, вважати бюджетною заборгованістю суму, що вчасно не відшкодована платнику податку, на яку будуть нараховуватися відсотки за затримку. Для швидшого судового розгляду справ потрібно внести зміни до адміністративного кодексу судочинства України, де передбачити особливий порядок розгляду справ про відшкодування ПДВ, обмеживши його тривалість 2–3 місяцями.

Для стимулювання розвитку виробництва необхідно забезпечити вітчизняні підприємства державними замовленнями, в тому числі й на інноваційну продукцію, зменшити митні тарифи та податок на додану вартість на всі види продукції українського промислового експорту, обсяги виробництва якої перевищують потреби внутрішнього ринку.

Необхідно суттєво збільшити фінансування вітчизняної науки, без якої неможливий інноваційний прорив.

Висновки. Аналіз чинників зовнішнього середовища для підприємств машинобудівної галузі має важливе значення, оскільки він дозволяє контролювати зовнішнє середовище, розробляти систему попередження можливого виникнення загроз, прогнозувати можливості підприємства. Проводячи аналіз чинників внутрішнього середовища підприємство може виявити свої сильні й слабкі сторони, власний потенціал, що дозволить чітко встановити цілі, місію, напрями діяльності. Дослідження стану чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ дозволить в подальшому визначити можливі шляхи розвитку підприємств машинобудування, вибрати оптимальний варіант поведінки на сучасному етапі.

Попри значну важливість машинобудування для економіки України, його сучасний стан далекий від бажаного. Основними проблемами галузі є: значне зношення обладнання, нестача фінансових ресурсів, складність використання інноваційних технологій та реалізації вітчизняних наукових розробок, повільний розвиток наукомісткого машинобудування, низьке забезпечення конкурентоздатності кінцевої продукції. Для того, щоб змінити ситуацію, підприємствам необхідно провести модернізацію власних виробничих потужностей, що дозволить виготовляти високотехнологічні вироби і підвищити якість продукції та продуктивність праці.

Уряд повинен докласти чимало зусиль для стимулювання інвестиційної діяльності в машинобудівній галузі. Необхідно надати підприємствам усі можливі податкові пільги й суттєво знизити відсоткову ставку для отримання кредитів на проведення масштабних проектів із модернізації виробничих потужностей, а також потрібно суттєво пришвидшити відшкодування ПДВ.

Використана література

1. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник / Олег Самуилович Виханский. – 2-е изд. – М.: Гардарики, 1998. – 296 с.
2. Вольдер Б.С. Стратегический менеджмент: учебно-практическое пособие / Борис Семенович Вольдер. – М.: Изво МФА, 2001. – 100 с.
3. Зуб А.Т. Стратегический менеджмент: теория и практика: учебное пособие для вузов / Анатолий Тимофеевич Зуб. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 415 с.
4. Королева Н.И. Стратегический менеджмент: учебное пособие / Нина Ивановна Королева. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2007. – 138 с.
5. Люкшинов А.Н. Стратегический менеджмент: учебное пособие для вузов / Алексей Николаевич Люкшинов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 375 с.

6. Маркова В.Д. Стратегический менеджмент: курс лекций / В.Д. Маркова, С.А. Кузнецова. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. – 288 с.
7. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник / Михайло Григорович Саєнко. – Тернопіль: Економічна думка. – 2006. – 390 с.
8. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник / Зоя Євгенівна Шершньова. – 2-ге вид. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
11. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>